

Ole Nørgaard:¹⁾

Diskussionen af Sovjetunionens nye forfatning i "Izvestija"
(Case Study i politisk participation i Sovjetunionen)

I. Baggrunden for undersøgelsen

Siden slutningen af 1960'erne har sovjetforskningen været karakteriseret af en bevægelse bort fra de deduktive teoretiske apriorimodeller, hvis etnocentriske bias de færreste efterhånden benægter, frem mod mere induktive, empirisk betonedede undersøgelser.²⁾ Udover at være en afledt konsekvens af ændrede politiske konjunkturer har en umiddelbar årsag til at denne nyorientering er kommet så sent været manglen på anvendelige data. Dette skyldes dels, at moderne sociologisk forskning er et relativt nyt fænomen i Sovjetunionen,³⁾ dels at specielt den politiske sociologi har meget snævre rammer for udfoldelse.⁴⁾ Hertil kommer, at de data, der kan fremskaffes, ofte er mangelfulde eller behæftede med en række metodologiske fejl.⁵⁾ Endelig kommer meget af det

- 1) Undersøgelsen er foretaget i samarbejde med en projektgruppe på Slavisk Institut, Århus Universitet. Den tekniske databehandling er gennemført i samarbejde med lektor Peter Gundelach.
- 2) Se f.eks. David Lane, Politics and Society in the USSR, London 1970 og L.G. Churchward, Contemporary Soviet Government, London 1973. Det skal dog nævnes, at også tidligere har der eksisteret eksempler på en mere sociologisk approach til studiet af sovjetiske samfundsforhold. Alex Inkeles' arbejder er et eksempel herpå. Se f.eks. A. Inkeles, Bauer, R., The Soviet Citizen, Harvard 1959 eller A. Inkeles, Social Change in Soviet Russia, Harvard 1968.
- 3) Først i 1968 oprettedes "Institutet for Konkrete Sociologiske Studier ved Videnskabernes Akademi i USSR". For en oversigt over sociologiens udvikling i Sovjetunionen se iøvrigt Elizabeth Ann Weinberg, The Development of Sociology in the Soviet Union, London 1974. For en beskrivelse af den nyeste udvikling se Ed Gloeckner, Aktuelle Probleme der Soziologie in der UdSSR (1966-1976), Osteuropa, 1977, 8.
- 4) Således findes på Institutet for Videnskabelig information om Samfundsvidenskaberne ved Videnskabernes Akademi i USSR - (russ. forkortelse INION) i emnekartoteket under overskriften "Politisk Sociologi" ialt 6 titler, hvoraf kun 2 specifikt omhandler nutidige sovjetiske forhold.
- 5) Som formuleret af David Lane: "Much of the empirical research (both Western and state socialist), is deficient in that results of surveys are often given only in percentage form, the sampling is not truly representative of the population described, the questions put are ambiguous, and the categories used by the researchers in analyzing data are inadequately defined". David Lane, The End of Inequality? Stratification under State Socialism, Middelsex 1971.

Ole Nørgaard:¹⁾

Diskussionen af Sovjetunionens nye forfatning i "Izvestija"
(Case Study i politisk participation i Sovjetunionen)

I. Baggrunden for undersøgelsen

Siden slutningen af 1960'erne har sovjetforskningen været karakteriseret af en bevægelse bort fra de deduktive teoretiske apriorimodeller, hvis etnocentriske bias de færreste efterhånden benægter, frem mod mere induktive, empirisk betonedede undersøgelser.²⁾ Udover at være en afledt konsekvens af ændrede politiske konjunkturer har en umiddelbar årsag til at denne nyorientering er kommet så sent været manglen på anvendelige data. Dette skyldes dels, at moderne sociologisk forskning er et relativt nyt fænomen i Sovjetunionen,³⁾ dels at specielt den politiske sociologi har meget snævre rammer for udfoldelse.⁴⁾ Hertil kommer, at de data, der kan fremskaffes, ofte er mangelfulde eller behæftede med en række metodologiske fejl.⁵⁾ Endelig kommer meget af det

- 1) Undersøgelsen er foretaget i samarbejde med en projektgruppe på Slavisk Institut, Århus Universitet. Den tekniske databehandling er gennemført i samarbejde med lektor Peter Gundelach.
- 2) Se f.eks. David Lane, Politics and Society in the USSR, London 1970 og L.G. Churchward, Contemporary Soviet Government, London 1973. Det skal dog nævnes, at også tidligere har der eksisteret eksempler på en mere sociologisk approach til studiet af sovjetiske samfundsforhold. Alex Inkeles' arbejder er et eksempel herpå. Se f.eks. A. Inkeles, Bauer, R., The Soviet Citizen, Harvard 1959 eller A. Inkeles, Social Change in Soviet Russia, Harvard 1968.
- 3) Først i 1968 oprettedes "Institutet for Konkrete Sociologiske Studier ved Videnskabernes Akademi i USSR". For en oversigt over sociologiens udvikling i Sovjetunionen se iøvrigt Elizabeth Ann Weinberg, The Development of Sociology in the Soviet Union, London 1974. For en beskrivelse af den nyeste udvikling se Ed Gloeckner, Aktuelle Probleme der Soziologie in der UdSSR (1966-1976), Osteuropa, 1977, 8.
- 4) Således findes på Institutet for Videnskabelig information om Samfundsvidenskaberne ved Videnskabernes Akademi i USSR - (russ. forkortelse INION) i emnekartoteket under overskriften "Politisk Sociologi" ialt 6 titler, hvoraf kun 2 specifikt omhandler nutidige sovjetiske forhold.
- 5) Som formuleret af David Lane: "Much of the empirical research (both Western and state socialist), is deficient in that results of surveys are often given only in percentage form, the sampling is not truly representative of the population described, the questions put are ambiguous, and the categories used by the researchers in analyzing data are inadequately defined". David Lane, The End of Inequality? Stratification under State Socialism, Middelsex 1971.

i relation til den politiske sociologi mest spændende materiale ofte fra mindre provinsinstitutter og er derfor svært tilgængeligt i Vesten.⁶⁾

Mulighederne for selv at drive empirisk sociologisk forskning i Sovjetunionen er selv sagt begrænsede, og én af de få muligheder for at erhverve konkret viden om dette samfund er derfor at indsamle og bearbejde tilgængeligt skriftligt materiale.

En særlig stilling indtager i den forbindelse de læserbreve, man ofte støder på i sovjetisk presse. Som bemærket bl.a. af Inkeles⁷⁾ og Mickiewicz⁸⁾ kan disse med en vis rimelighed opfattes som et element i "den offentlige opinion".

Man må imidlertid her være opmærksom på, at det sovjetiske politiske system ikke indeholder de samme strukturelle elementer som de vestlige borgerlige demokratier, men betjener sig af andre veje, når politiske krav⁹⁾ - herunder den offentlige opinion - skal kanaliseres ind i det politiske system. Således finder man ikke i Sovjetunionen politisk autonome interessegrupper, der har mulighed for at aggregere, kombinere og formulere politiske krav, dvs. i Eastons forstand fungere som "gatekeepers".¹⁰⁾ De organisationer, der eksisterer inden for stats- og partiapparatet, har - selvom de udadtil kan minde om vestlige interesseorganisationer - primært til opgave at formidle den centralt fastsatte politik ud til forskellige grupper i befolkningen. Man kan nok ikke udelukke, at der alligevel sker en vis aggregering af krav gennem disse "institutionaliserede" interesseorganisationer (f.eks. fagforeninger) - bl.a. gennem overlappende medlemskab med parti- og statsorganer på forskellige niveauer - men den overvejende del af politiske "græsrodskrav" må kanaliseres gennem det politiske system i snævrere forstand, dvs. parti- og statsapparat. Den enkelte borger bliver i det-

---

6) Et eksempel herpå er skriftserien "Problemer omkring Social Aktivitet", der udgives af Det Statslige Pædagogiske Institut i Čeljabinsk. Skriftserien ligger i sit indhold meget tæt på den del af den vestlige politiske sociologi, der beskæftiger sig med politisk participation.

7) Inkeles, op.cit., pp. 291-324.

8) Ellen Mickiewicz, Policy Applications of Public Opinion Research in the Soviet Union, i Public Opinion Quarterly, vol. 35, 1972-73, pp. 566-78.

9) David Easton, A System Analysis of Political Life, New York 1965, p. 75.

10) Ibid. p. 93-94.

te system således selv "gatekeeper", idet han selv formulerer sine politiske krav. Både stats- og partiapparat har en række muligheder for at opfange og bearbejde krav fra det omgivende miljø. For statsapparatet er det afgørende den vedvarende nære forbindelse mellem vælger og deputeret og med hensyn til partiet er det vigtigt, at der sidder partimedlemmer centralt placeret såvel i statsapparatet som i de forskellige organisationer.

Yderligere en måde, hvorpå politiske "græsrodskrav" kanaliseres ind i det politiske system, er som nævnt gennem de kritiske læserbreve, man hyppigt finder i sovjetiske aviser. Ofte er der tale om forsøg på at "kortslutte" den politiske proces, forstået således, at man ønsker hurtigt at få sagen bragt op på et niveau, hvor beslutningstagerne har kompetence til at tage affære - og dermed springe over en række led i det træge lokale bureaukrati.¹¹⁾ Dette er en af forklaringerne på, at man selv i de centrale unionsaviser finder læserbreve, der indeholder klager over enkeltpersoners adfærd eller over problemer der umiddelbart forekommer at kunne løses lokalt.

Denne "kortslutning" giver imidlertid også den udenforstående mulighed for at registrere de egentlige - ubearbejdede - krav, som formuleres af enkeltpersoner og sociale grupper.

Set i dette lys vil en registrering af hvilke emner og krav, der generelt kommer til udtryk i læserbreve få en vis prediktionsværdi i den forstand, at de på et eller andet tidspunkt vil tvinge de politiske beslutningstagere til at reagere.

En sådan forbindelse mellem krav, der registreres i den offentlige opinion og det politiske system, anerkendes iøvrigt også af sovjetisk politisk teori. Således nævnes netop offentlige diskussioner - en sådan er den nedenfor refererede undersøgelses emne - som en af de former, hvorunder borgerne øver indflydelse på den demokratiske proces. Begrebet "demokrati" må her anskues i forlængelse af den sovjetiske selvforståelse, hvor det socialistiske demokratis grundlag anses for at være politisk participation som opdragende aktivitet inden for de rammer - og med det målrettede indhold - der fastsættes af det kommunistiske parti som det overordnede retnings-

---

11) Se hertil f.eks. James H. Olivier, Citizen Demands and the Soviet Political System, i The American Political Science Review, vol. 63, Juni 1969, pp. 465-475.

givende organ.¹²⁾

De emner og krav, vi kan registrere i avisernes læserbreve, udgør dog selv sagt kun en del af den offentlige opinion, men med den begrænsning, der ligger i selve materialets karakter (problemet omkring censur og/eller selvcensur),¹³⁾ synes en analyse af læserbreve trods alt at kunne yde et bidrag til en empirisk, sociologisk forståelse af det sovjetiske samfund.

En enestående mulighed for at registrere den offentlige opinion i Sovjetunionen gav den offentlige diskussion om udkastet til en ny forfatning, der strakte sig over knap 4 måneder i sommeren 1977. Af flere årsager er muligheden for en analyse af emner og krav, der udtryktes i løbet af denne diskussion, unik.

For det første vil en diskussion om en forfatning i sagens natur spænde over alle samfundets aspekter, og indenfor de rammer det pågældende politiske system sætter, vil de emner og krav, der bringes frem, være et spejlbillede af reelle eksisterende forhold i samfundet.¹⁴⁾ I forlængelse heraf vil en registrering af, hvilke sociale og politiske grupper der artikulerer hvilke behov, kunne sige noget om, med hvilken styrke de som "krav" kan forventes at finde vej ind i det politiske system.

For det andet er diskussionen om den nye forfatning interessant, fordi en del tyder på, at den antog en spontan karakter, der oversteg de centrale igangsætteres forventninger.¹⁵⁾ Dette bemærkedes af Brezjnev i den tale, han holdt som konklusion på diskus-

---

12) For en dansk introduktion til den sovjetiske demokratiopfattelse se tekstafsnittet i Ole Nørgaard, De Sovjetiske Forfatninger. Introduktion til det Sovjetiske Samfunds politiske selvforståelse, Kbh. 1978. Heri findes relevante henvisninger til russiske fremstillinger.

13) Der tænkes her på alle de "slusemekanismer", der bestemmer hvilke spørgsmål, der overhovedet kan bringes op. F.eks. centrale direktiver, censurorganer, brevskrivernes selvcensur etc. For en grundigere behandling af dette emne se A. Kotljar, Newspapers in the USSR, New York 1955; Hopkins, M.W., Mass Media in the USSR, New York 1970 samt M. Fainsod, Censorship in the USSR, Problems of Communism, vol. 5, 1956, 2.

14) Det samme konstateres iøvrigt af Izvestijas "Brevafdeling" den 8. juli 1977, hvor man i en kommentar skriver: "Det er tilstrækkeligt at se hvilke artikler i forfatningsudkastet, der har fremkaldt den største respons, for at få at vide, hvad der beskæftiger og bekymrer 70'ernes sovjetiske menneske".

15) At diskussionen er igangsat af de centrale politiske ledere gennem hele det omfattende "agitpropapparat" er indlysende, og afspejler i sig selv den sovjetiske opfattelse af forholdet mellem masse og politisk ledelse.

sionen,¹⁶⁾ men fremgår også af den nedenfor refererede undersøgelse. Således faldt den procentdel af forslagene, der kategoriseredes som "ræsonnerende godkendelse" fra i juni at udgøre 38% af samtlige registrerede forslag til i juli at udgøre 27%, i august 19% for i september igen at stige til 26%.¹⁷⁾ Et andet symptom er de lokale kommissioner, jeg gennem personlige kontakter har erfaret blev oprettet med det formål at opfange den strøm af mere lokalt prægede klager og krav, opfordringen til diskussion synes at have afstedkommet.

II. Materiale og problemstilling

Den "al-folkelige diskussion", der fandt sted i forbindelse med vedtagelsen af den nye forfatning, var en så kompleks proces, der foregik på så mange niveauer og under så mange former, at den i sin helhed er umulig at begribe. Det er, som i al sociologisk forskning, nødvendigt at foretage et udvalg, der igen sætter grænsen for de konklusioner, analysen kan føre frem til.

Af ressourcemæssige årsager var vi tvunget til at indskrænke os til én avis - og valgte "Izvestija". Dels er der en vis logik i at vælge statsavisen i forbindelse med en forfatningsdiskussion, dels giver en tidligere undersøgelse en vis baggrund.¹⁸⁾

Efter at avisen var valgt, afgrænsede materialet så at sige sig selv. Fra og med den 7. juni til og med den 24. september indeholdt avisen, med få undtagelser,¹⁹⁾ dagligt en fast rubrik - "Den al-folkelige diskussion af udkastet til Sovjetunionens forfatning" - afgrænset med en sort linie. Det registrerede materiale er alt, hvad der befandt sig inden for denne linie.

---

16) Talen "Om udkastet til USSR's forfatning (grundlov) og om resultaterne af den al-folkelige diskussion", blev holdt på den Øverste Sovjets samling den 4. oktober 1977 og offentliggjort i de centrale aviser dagen efter.

17) Denne stigning i antallet af "ræsonnerende godkendelser" i diskussionens sidste fase kan forklares med et centralt ønske om en manifestation af enighed op mod den endelige vedtagelse. Andelen af godkendelser stiger iøvrigt konstant op mod den 24. sept.

18) Se Davydčenkova, Organisering af en sociologisk undersøgelse og anvendelse af resultaterne i en central avis, i tidsskriftet Sociologija Pečati (Pressesociologi), vol. 2, 1970. Novosibirsk.

19) Rubrikken måtte vige for større politiske begivenheder ialt 6 dage inden for den behandlede periode. Derudover udkom avisen af uforklarlige årsager ikke den 29. juni, den 26. august samt den 15. sept.

Alt materialet blev derpå gennemlæst og kategoriseret med henblik på at give svar på spørgsmålene hvem der i forfatningsdiskussionen i Izvestija havde stillet forslag om hvad. For en nærmere gennemgang af den anvendte metode henvises til appendix A. De opnåede resultater gav baggrund for at teste to typer af problemstillinger.

For det første kunne resultaterne konfronteres med en række centrale elementer i den sovjetiske politiske selvforståelse, nemlig tesen om en stadig voksende politisk aktivisering af alle lag i befolkningen, tesen om en gradvis overvindelse af den samfundsmæssige arbejdsdeling (som afspejlet i bevidstheden) samt endelig tesen om en stadig voksende politisk opbakning bag SUKP's politiske linie fra alle befolkningsgrupper. Sammenfattende kan det opfattes som et bidrag til en første testning af det sovjetiske samfunds demokratiske karakter, - demokrati her opfattet i forlængelse af den sovjetiske selvforståelse, som beskrevet ovenfor.

For det andet vil, som også påpeget ovenfor, en registrering af, hvilke sociale og politiske grupper, der artikulerer hvilke behov og krav, kunne sige noget om, hvilke problemer det politiske system er stillet overfor - og med hvilken styrke de enkelte krav kan forventes fremført.

Først skal imidlertid som baggrund for resultaterne kort beskrives, hvorledes diskussionen fandt sted i Izvestija.

III. Undersøgelsens resultater

1. Hvordan foregik diskussionen i Izvestija?

Tabel 1. Forslag fordelt på type indlæg.

<u>Kategori</u>	<u>% af total</u>
læserbreve	71,1
interviews	5,4
reportager	8,1
redaktionelle sammendrag	13,3
andet	2,1
	<u>N = 1268</u>

Som det fremgår af tabel 1, fandtes hovedparten af de re-

gistrerede forslag i læserbreve, der enten var gengivet in extenso eller i uddrag under overskriften "Uddrag af breve".

Sammendragene foretoges af Izvestijas brevafdeling og var hyppigst et resumé eller en oversigt over emner, der i særlig grad optog læserbrevsskribenterne. Disse sammendrag betød iøvrigt, at vi havde en vis kontrol på vore resultaters repræsentativitet.

På baggrund af de oplysninger, Izvestijas brevafdeling gav om antallet af modtagne breve om den ny forfatning, og det antal forslag de indeholdt, kan det anslås, at det i denne undersøgelse analyserede materiale udgør 5-7% af det totale antal forslag, bladet modtog i løbet af de 4 måneder.²⁰⁾

2. Hvem diskuterede i Izvestija.

Tabel 2. Forslagsstillerne fordelt på køn m.v.

<u>Kategori</u>	<u>% af total</u>
Mand (som enkeltperson)	77,0
Kvinde (som enkeltperson)	14,3
arbejderkollektiv	0,5
bondekollektiv	0,1
andet	8,1
<u>N = 1268</u>	

---

20) Hvad angår det totale antal registrerede forslag (1268) kan dette tal sættes i forhold til det antal læserbreve Izvestija oplyser at have modtaget. Den 8. juli oplyses det, at man har modtaget 2785 breve indeholdende 3813 forslag, den 24. juli at man de sidste 10 dage har modtaget 1159 breve med 1722 forslag samt den 1. september, at man nu har modtaget knap 9000 breve om den nye forfatning. Under forudsætning af tilnærmelsesvis samme antal breve pr. dag i den undersøgte periodes sidste 3 uger - og tilnærmelsesvis samme forhold mellem antal breve og antal forslag - kan det beregnes at vort materiale udgør 5-7% af det totale antal forslag Izvestija har modtaget.

Det er således helt hen i vejret, når prof. Sharlet skriver, at "by the end of June ..... Izvestija had recieved over two and a half million letters on the draft", Problems of Communism, sept.-okt. 1977, p. 16.

Tabel 3. Forslagsstillernes uddannelse.

<u>Kategori</u>	<u>% af total</u>
fagteknisk	4,7
mellemteknisk	5,9
højere	22,2
uoplyst	67,7

N = 1268

Tabel 4. Forslagsstillernes stilling.²¹⁾

<u>Kategori</u>	<u>% af total</u>	<u>% "ræsonnerende godkendelse" af pågældende kategori</u>
arbejder	16,9	33,6
sovkhosarbejder	1,2	40,0
kolkhosbonde	0,9	41,7
ikke-ledende funktionær	4,7	23,7
uddannelsessøgende	0,8	30,0
pensionist	3,6	13,0
ikke-ledende tekniker	5,8	31,5
agronom	0,2	0,0
underviser	2,8	20,0
kolkhosformand	0,8	10,0
sovkhosdirektør	0,3	75,0
ledende funktionær	9,3	23,7
virksomhedsleder	2,8	30,6
videnskabsmand	11,0	20,9
minister	1,2	46,7
andet ²²⁾	5,5	35,7
uoplyst	32,3	22,8

N = 1268

N = 332

21) Izvestija oplyser den 8. juli, at kun 1/3 af de der har indsendt forslag opgiver stilling.

22) Omfatter bl.a. 16 officerer.

Tabel 5. Forslagsstillernes bosted.

Kategori	% af total
RSFSR	52,4
Ukrainske SSR	16,5
Hviderussiske SSR	3,3
Uzbekiske SSR	3,7
Kasakhiske SSR	3,2
Grusinske SSR	1,4
Aserbajdsjanske SSR	1,1
Litauiske SSR	0,7
Moldaviske SSR	2,6
Lettiske SSR	0,9
Kirgisiske SSR	1,9
Armenske SSR	1,8
Tadsjikiske SSR	0,3
Turkmenske SSR	0,8
Estiske SSR	1,3
Uoplyst	8,2

N = 1268

Et centralt element i sovjetisk samfundsteori er opfattelsen af den samfundsmæssige udvikling frem mod kommunismen som præget af en stadig stigende politisk aktivisering af borgerne. En aktivitet der manifesterer sig ved, at det enkelte samfundsmedlem parteciperer i politiske organer og i politiske beslutningsprocesser på forskellige niveauer og ad forskellige kanaler. En måde, hvorpå denne participation realiseres, er som nævnt ved deltagelse i de offentlige diskussioner, hvoraf læserbreve igen kun er ét aspekt. Imidlertid må også dette lille hjørne af det sovjetiske politiske system være karakteriseret af den gradvise overvindelse af sociale barrierer, - hvis man skal følge den sovjetiske opfattelse af, hvad der karakteriserer opbygningen af kommunismen. Prof. Inkeles' undersøgelse af læserbreve i en række sovjetiske aviser i 1947²³⁾ giver her en vis mulighed for den historiske perspektivering, der er helt nødvendig for at vurdere tendenserne i denne dynamiske proces. Imidlertid adskiller Inkeles' indsamling af "kritiske breve" sig en del fra omstændighederne ved den foreliggende undersøgelse.

23) Inkeles, op.cit., p. 292 ff.

For det første omfattede undersøgelsen 8 aviser, der geografisk og emnemæssigt var tilstræbt repræsentative for unionen.²⁴⁾

For det andet var den periode, der undersøgtes, tilstræbt "normal", - der var ingen særlig anledning, der havde fremkaldt indlæggene.

For hver af de undersøgte 8 aviser indsamledes 30 "kritiske breve", begyndende med den 31. dec. 1947 og omfattende så mange af avisens foregående numre som var nødvendigt for at nå op på det ønskede antal. For "Večernaja Moskva's" vedkommende indsamledes også 30 kritiske breve fra begyndelsen af 1948, således at stikprøven ialt blev på 270 breve.

Forskelle i indsamlingsmetode og brevenes karakter sætter naturligvis grænser for de sammenligninger, der kan drages med den foreliggende undersøgelse. Dog må det, med alle begrænsninger in mente, være muligt at aflæse tendensen i et aspekt: hvem er det, der formulerer de politiske krav i læserbrevene?

Et yderligere element i den sovjetiske selvforståelse, som den refererede undersøgelse giver anledning til at konfrontere med de registrerede data, er tesen om den høje grad af politisk konsensus. Er det korrekt, som hævdet fra sovjetisk side, at alle samfundsgrupper i lige mål bakker op bag den af partiet formulerede politik, eller er der enkelte grupper, der skiller sig ud som særligt kritiske.

Betragter vi i dette perspektiv undersøgelsens resultater, som de fremstår i tabel 2-5, kan det som en første kommentar konkluderes, at undersøgelsen støtter de antagelser, man normalt har om kvinders underordnede rolle i det politiske liv (tabel 2).

I fordelingen på uddannelse (tabel 3) er det mest iøjnefaldende det forholdsmæssigt store antal højtuddannede. En årsag er her sandsynligvis den også tidligere påviste sammenhæng mellem det at skrive læserbreve og være højtuddannet.²⁵⁾ Tager man videre her i betragtning, at det i Sovjetunionen i højere grad end f.eks. i Danmark er normalt at opgive titel og/eller uddan-

24) De 8 aviser var "Pravda", "Izvestija", "Sovetskaja Belorussija", "Turk-menskaja Iskra", "Bakinskij Rabočij", "Kraznoe Znamja", "Moskovskij Bolševik" samt "Večernaja Moskva".

25) Antagelsen bekræftes i den nævnte undersøgelse over Izvestijas læser-skare. Davydčenkova, op.cit., p. 567. Resultatet refereret i Mickiewicz, op.cit., p. 567.

nellesgrad og videre at sådanne formaliserede uddannelsesgrader primært er knyttet til de højere uddannelser, forekommer det rimeligt at antage, at hovedparten af de "uoplyste" har en forholdsvis lavere uddannelse. Under hensyntagen til de oplysninger, der findes om den generelle uddannelsesfordeling i den sovjetiske befolkning,²⁶⁾ vil det "bedste gæt" for denne kategori være "fagteknisk uddannelse".²⁷⁾

Forslagsstillernes stilling (tabel 4) viser en høj repræsentation af arbejdere, som - hvis man ud fra samme overvejelser som under uddannelsesvariablen antager, at størstedelen af kategorien "uoplyst" tilhører denne gruppe - nærmer sig 50% af den samlede stikprøve. Arbejderklassens totale andel af den sovjetiske befolkning angives i officiel statistik at være 60%.

Også forslagsstillernes position i det "officielle politiske system" (sovjeter, parti og samfundsorganisationer) blev registreret (se appendix B).

Af undersøgelsen fremgik det, at 15,9% af alle registrerede forslag er fremført af personer, der er medlemmer af en sovjet på et eller andet niveau. I forhold til hele befolkningen, hvorom det oplyses,²⁸⁾ at knap 1% er medlemmer af lokalsovjeterne,²⁹⁾ er der tale om en forventet overrepræsentation. "Uoplyste" (84,1%) er antaget ikke at være medlem af nogen sovjet.

Medlemsskab af en samfundsorganisation er så udbredt, at det i sig selv ikke er blevet antaget at udgøre nogen politisk ressource. Kun tillidsposter på de angivne niveauer (se appendix B) er blevet opfattet således. Det fremgik her af undersøgelsen, at 3,9% af forslagsstillerne havde en tillidspost i en samfundsorganisation på et eller andet niveau. "Uoplyste" (96,1%) er antaget ikke at have nogen tillidspost.

Hvad angår det totale antal partimedlemmer blandt forslagsstillerne, er der tale om en svag underrepræsentation i forhold til medlemmers andel af hele befolkningen (6,1%), en under-

---

26) Se f.eks. "Resultaterne fra folketællingen i 1970. Befolkningens uddannelsesniveau", Moskva 1972, Tabel 1.

27) For en introduktion til uddannelsessystemet i Sovjetunionen, herunder uddannelsessystemet i Sovjetunionen, herunder uddannelsesterminologi, se Thomas Petersen, Sovjetunionens uddannelsessystem, Tekst og kommentarer, Kbh. 1975.

28) Se Izvestija 26. februar 1976.

29) "Lokalt" angiver alle administrative niveauer til og med oblast.

repræsentation der er større end tallene uniddelbart viser, idet de 5,12% af denne undersøgelses medlemmer, der registreredes som partimedlemmer kun skal sættes i forhold til den voksne, avislæsende del af befolkningen. Iøvrigt harmonerer en underrepræsentation af partimedlemmer blandt forslagsstillerne med Inkeles' opfattelse: at partimedlemmer har bedre og mere effektive kanaler end læserbreve til rådighed. Dog må det også tages i betragtning, at partimedlemmer rimeligvis primært vil sende indlæg til partiavisen "Pravda". "Uoplyste" (94,9%) er antaget ikke at være medlem af SUKP.

Resultaterne i tabel 5, forslagsstillernes bosted, indeholder ingen overraskelser i forhold til, hvad der kunne forventes under hensyntagen til afstand fra hovedstaden, befolkningens etniske sammensætning osv.

I sin helhed kan det konkluderes, at diskussionsdeltagerne i Izvestija ikke udgjorde et repræsentativt udsnit af den sovjetiske befolkning. Dog skal det fremhæves, (og i betragtning af at det er det dynamiske aspekt, der er afgørende, er dette væsentligt) at den registrerede overrepræsentation af "højere" placerede personer er væsentligt mindre, end hvad Inkeles fandt i 1947. Der er imidlertid to grupper, der ikke synes at have forbedret deres position afgørende: kvinder og bønder. Inkeles konstaterede i 1947, at maksimalt 13% af læserbrevsskribenterne kunne være kvinder (hvis alle uoplyste henregnedes til denne gruppe). I den foreliggende undersøgelse kan ud fra samme kriterier maksimalt 22,4% af forslagsstillerne være kvinder.

Ligeledes konstaterede Inkeles i 1947, at blandt indsenderne af 270 læserbreve kunne kun 2 med sikkerhed identificeres som bønder (peasants). I den foreliggende undersøgelse kunne kun 27 ud af 1268 forslagsstillere identificeres som enten sovkhosarbejdere eller kolkhosbønder.

Med disse to væsentlige undtagelser kan der imidlertid i forhold til 1947 konstateres en vis demokratisering af læserbreve som element i det sovjetiske politiske system.

Endelig må det, som konklusion på problemformuleringens andet led, konstateres, at der ikke findes afgørende forskelle i de enkelte stillingskategoriers "kritiske holdning". (Stilling anvendt som indikator på social placering). Der er en svag, men ikke

entydig tendens til, at jo højere man befinder sig i stillingshierarkiet, jo mere kritisk er man. Noget entydigt svar på det stillede spørgsmål giver de opnåede resultater således ikke baggrund for.

3. Hvad diskuterede man i Izvestija?

Emner og holdninger i forfatningsdiskussionen.

Tabel 9. De 15 mest omtalte artikler.
(Artikelnumre i den endelige forfatning i parentes)

Artikel nr.	% af total	Politisk _{x)} index	% "ræsoneren- de godkendelse" _{x)}	Politisk _{x)} styrke (rang- ordning)
43	4.3	3.67	7.3	(3)
67 (67,68)	4.2	4.49	5.7	(1)
60	3.9	4.82	18.4	(2)
14 (15)	2.8	5.05	16.7	(4)
42	2.8	5.38	36.1	(8)
16 (udgået)	2.6	4.18	24.2	(10)
41	2.6	4.21	3.0	(7)
40	2.4	4.26	71.0	(15)
13 (14)	2.4	4.7	10.0	(9)
15 (16)	2.3	5.62	17.2	(6)
44	2.3	3.90	10.3	(11)
18	2.1	4.59	18.5	(12)
66	2.1	3.80	15.4	(13)
11 (12)	2.0	5.72	4.0	(5)
45	2.0	4.72	32.0	(14)
N = 15	N = 1268	gnmsn.=4.54	N = 332	N = 15

x) For en forklaring af disse begreber henvises til Appendix A.

I en vurdering af hvem der i løbet af forfatningsdiskussionen har beskæftiget sig med hvilke artikler, er der især to problemstillinger, der er centrale.

For det første vil det være af interesse at undersøge om folk, i de forslag de fremfører, bevæger sig ud over deres egen livssituation, og for det andet om de abstrakte, principielle problemstillinger er forbeholdt personer med høj uddannelsesmæssig og/eller politisk position. Begge problemstillinger kan tolkes

som et forsøg på at teste de første bevidsthedsmæssige manifestationer af den tidligere nævnte tese i sovjetisk samfundsteori, der ser udviklingen frem mod det kommunistiske samfund fulgt af en gradvis ophævelse af arbejdsdelingen i samfundet. En ophævelse der foregår horisontalt (faglig integrering) og vertikalt (ophævelse af skellet mellem intellektuelt og fysisk arbejde).

Ser vi i dette lys på de registrerede data, som de er fremstillet i tabel 9, fremgår det, at forslagene især er koncentreret omkring 2 kapitler: kap. 2 "Det økonomiske system", hvor der er registreret 237 forslag (18.7% af total) og kap. 7. "Grundlæggende rettigheder, friheder og pligter for borgere i USSR", hvor der er registreret 430 forslag (34.6% af total). Det er således i alt overvejende grad de konkrete, jordnære ting, der har haft forslagsstillernes interesse. Enten i form af de rettigheder der afspejles i den reelle livssituation eller i de økonomiske principper og regler, der hersker i samfundsøkonomien. Det politiske systems institutioner har kun i meget begrænset omfang været nævnt og da i dets lokale aspekter. Kun art. 105 (107 i den endelige forfatning), 145 (146) og 146 (147),³⁰⁾ der alle omhandler lokal-sovjetternes virkemåde og kompetence, herunder den deputeredes forbindelse til vælgerne, optager hver omkring 1% af det samlede antal registrerede forslag.³¹⁾

Imidlertid er der især 15 artikler, der har påkaldt sig læsernes opmærksomhed (tabel 9). Dette fremgår af, at disse 15 artikler (8.6% af alle) omfatter 40.8% af alle forslag.

Ser vi først på de forslag, der relaterer sig til rettigheds- og pligtproblematikken, er art. 43,³²⁾ der omhandler retten "til materiel sikring i alderdommen" den hyppigst nævnte. De konkrete forslag, der oftest fremføres i forbindelse med denne artikel, er for det første ønsker om bedre muligheder for pensionister for at deltage i arbejdslivet og for det andet ønsker om

---

30) En oversigtsartikel over forslag i forbindelse med sovjetsystemet findes i Izvestija den 4. august.

31) Dvs. diskussionen af disse artikler antager ikke i Izvestija det omfang, som Sharlet (op.cit., pp. 18-19) på baggrund af et større materiale antyder.

32) Den 1. september angiver Izvestija, at man har modtaget ca. 9000 breve om forfatningsudkastet. Heraf beskæftiger ca. 700 (= 7,8%) sig med art. 43. Vor undersøgelse synes således i nogen grad at undervurdere art. 43's reelle vægt.

bedre institutionsmuligheder for især enlige ældre. Endvidere har flertallet af forslagsstillerne ønsket at ændre bestemmelsen om, at pensionen modtages efter anciennitet (po starosti) til, at den modtages efter alder (po vozrostu).

Som det fremgår af tabel 9, har art. 43 den laveste score på det politiske index, hvilket igen medfører, at de registrerede behov med hensyn til politisk styrke kun rangordnes som nummer 3. Dette afspejler, at 14 af forslagsstillerne (26%) er pensionister - 30% af alle registrerede pensionister kommenterer denne artikel. Videre angiver kun én at have en politisk tillidspost (i en samfundsorganisation på republikniveau) samt to at være menige parti-medlemmer. Bostedsvariablen viser, som det kunne forventes, at bidragene primært stammer fra unionens mere industrialiserede områder. Endelig er kvinder en smule overrepræsenteret, 5.2% af de registrerede kvinder beskæftiger sig med denne artikel.

Art. 42, retten "til sundhedsbeskyttelse", har især fremkaldt 3 typer forslag. For det første ytres der ønske om, at det i artiklen eksplicit skal forbydes, at kvinder har hårdt eller skadeligt arbejde, for det andet, at det profylaktiske arbejde organiseres bedre og for det tredje, at arbejdssikkerheden yderligere understreges som politisk mål. Den høje score på det politiske index afspejler, at artiklen især har fremkaldt kommentarer fra mange højtstående funktionærer inden for sundhedssektoren (overlæger). 7.6% af gruppen "ledende funktionærer" kommenterer denne artikel. I det politiske system har artiklen udelukkende haft interesse på lokalt niveau.

Art. 41, retten "til hvile" (ferie og fritid)³³⁾ har medført klager over dårlig organisering af arbejdet, således at f.eks. sløseri fra ledelsens side gør indhug i den lovsikrede frihed. Enkelte har ønsket at gøre sådant sløseri direkte strafbart. Et andet emne, der ofte rejses, er ønske om bedre fritidsfaciliteter (klubber) for midaldrende og ældre. Indsenderne for-deler sig stort set jævnt på de enkelte grupper.

Art. 44,³⁴⁾ der omhandler retten "til en bolig" - og som iøvrigt er ny i forhold til 1936-forfatningen, giver anledning til de forventede kommentarer. Der udtrykkes således ønske om, at

33) En oversigtsartikel i Izvestija den 25. august.

34) Oversigtsartikel den 20. september.

særligt udsatte grupper (ældre, nygifte) eksplicit sikres bedre vilkår i boligkapløbet. Også ønsker om en større differentiering af huslejen forekommer. Det lave politiske index viser, at der på alle variable er tale om et lavstatusproblem.

Artiklerne 66 og 45³⁵⁾ behandler opdragelse og undervisning. Det hyppigst forekomne forslag vedrørende art. 66, forældrenes "pligt til at tage sig af børnenes opdragelse" er så at sige det modsatte, nemlig at der i teksten også indføres en passage om, at børn har pligt til at tage sig af deres forældre. Artiklen kommenteres primært af personer med lav politisk status. Især er gruppen af "ikke-ledende funktionærer" (14% af disse) og pensionister (11% af disse) overrepræsenteret.

Art. 45, "ret til uddannelse", har naturligt især fremkaldt respons fra personer, der er beskæftiget i uddannelsessystemet. Der er her forekommet en række forslag om at gøre uddannelsessystemet mere fleksibelt. F.eks. ønskes det understreget, at det obligatoriske skoleforløb kan gennemføres under forskellige former - og ikke nødvendigvis i den normale skole. Videre har en del ønsket understreget, at den enkelte har pligt til ved selvstudium at fortsætte sin uddannelse. Også undervisningens militære element er af enkelte ønsket fremhævet.

De forslag, der på den ene eller anden måde relaterer sig til det økonomiske system i dets forskellige aspekter, strækker sig både over kapitel 2 (art. 11, 13, 14, 15, 16, 18) og kapitel 7 (art. 40, 60, 67), med kapitel 2 som det afsnit, der indeholder de mere teoretiske, abstrakte principper, og kapitel 7 de mere konkrete, jordnære forhold.

De gennemgående problemer, der afspejles i de forslag, der relaterer sig til disse artikler, er en manglende arbejdsdisciplin samt de klassiske organisatoriske problemer - forsyningsvanskeligheder, dårlig virksomhedsledelse og manglende sammenhæng mellem produktion og efterspørgsel.

Problemerne med manglende arbejdsdisciplin viser sig især i kommentarerne til art. 40,³⁶⁾ "retten til arbejde" og art. 60

---

35) Oversigtsartikel den 25. august.

36) Oversigtsartikel den 28. august.

"arbejdspligt". Iøjnefaldende er her, at så godt som alle ændringsforslag implicerer skærpelse af eksisterende bestemmelser. F.eks. ønsker en del direkte at kriminalisere afvigelser fra arbejdsreglerne, andre ønsker at gøre den enkelte materielt ansvarlig for den skade han som følge af manglende arbejdsdisciplin måtte forvolde, og atter andre ønsker at overføre denne ansvarlighed på det enkelte arbejdskollektiv. De beregnede politiske index dækker over det forhold, at disse artikler kommenteres både af lavstatuspersoner (arbejdere) og højstatuspersoner (virksomhedsledere), dvs. personer med direkte tilknytning til produktionslivet. Ca. 80% af alle kommentarer til disse to artikler kommer fra de to nævnte grupper.

Kapitel 2 behandler som nævnt det økonomiske system på et mere principielt, abstrakt niveau.

Art. 11,³⁷⁾ hvor kolkhoser og andre kooperative slutninger omtales, har givet anledning til klager over de kendte skavanker i sovjetisk landbrug: manglende effektivitet og den dermed forbundne lave mekaniseringsgrad. Artiklen kommenteres primært af personer med en høj position inden for landbruget: kolkhosformænd, agronomer samt medlemmer af sovjetter i landbrugsområder. Bemærkelsesværdigter her iøvrigt, at 24% af alle indlæg, der relaterer sig til denne artikel, er formuleret af bidragydere med bosted i Uzbekistanske SSR.

Art. 13, socialismens almene økonomiske principper, har ikke, som det måske kunne forventes, fået den gamle diskussion om moralske versus økonomiske stimuli til at blusse op. Blot ytres der nogle få gange ønske om at få de moralske stimuli placeret før de materielle i forfatningsteksten. Der forekommer også ønsker om i højere grad lokalt at få mulighed for at bestemme arten af materielle stimuli. Arbejdere (4.2% af disse) og videnskabsmænd (4.3% af disse) er overrepræsenteret blandt de, der kommenterer denne artikel.

Også art. 14 omhandler det økonomiske system - og giver stort set anledning til samme kommentarer som art. 13. Også her er bidragsyderne især personer med direkte tilknytning til produktionslivet.

---

37) Oversigtsartikel den 25. august.

Art. 15, den generelle beskrivelse af det økonomiske systems organisatoriske principper, har, som allerede påpeget, givet anledning til kommentarer, der afspejler de kendte problemer i sovjetisk industri: lav produktivitet og hermed forbunden dårlig intern ledelse af virksomhederne. Det høje politiske index indikerer, at diskussionen om abstrakte organisatoriske principper er forbeholdt eksperterne. Virksomhedsledere (17% af disse) og videnskabsmænd (4.3% af disse) er overrepræsenteret, medens kun 0.9% af arbejderne kommenterer denne artikel.

Endelig har art. 16, der placerer arbejdskollektiver og samfundsorganisationer i det samfundsøkonomiske system, fremkaldt meget få substantielle forslag. Primært ønsker forslagsstillerne artiklen udbygget ved, at enkelte grupper eller institutioner eksplicit nævnes. Artiklen har hovedsageligt fremkaldt kommentarer fra personer "med benene på jorden" - arbejdere, bønder samt personer fra det lokale politiske system.

En særlig stilling indtager de forslag, der relaterer sig til artiklerne om miljøbeskyttelse (art. 67) og ressourcebeskyttelse (art. 18).³⁸⁾ Først og fremmest afspejler forslagene her de konflikter der på lokalt plan tilsyneladende eksisterer mellem virksomhedsledere, der, inden for de givne rammer, ønsker at producere så rentabelt som muligt, og sovjetmyndighederne. Således ønskes det præciseret, at virksomhedsledere og embedspersoner holdes direkte ansvarlige for miljøødelæggelser. Videre fremføres der ønsker om, at de lokale sovjetmyndigheder gives større mulighed for at gribe ind over for virksomheder, der viser manglende miljøhensyn. Det høje politiske index viser, at der her er tale om en gruppe forslagsstillere, der scorer højt på næsten alle variable. For art. 67's vedkommende gælder det således, at fagteknisk uddannede overhovedet ikke er repræsenteret og arbejdere stærkt underrepræsenteret (0.9% af disse), medens gruppen af videnskabsmænd derimod er overrepræsenteret (5.8% af disse). Tilsvarende er personer i det politiske system overrepræsenteret.

Som det er fremgået af dette afsnit kan man i den sovjetiske borgers bevidsthed fortsat finde afspejlet en høj grad af samfundsmæssig arbejdsdeling. Dette gælder horisontalt, hvor vi

---

38) Oversigtsartikel over art. 18 og 67 den 24. juli.

fandt, at art. 43 fortrinsvis havde interesseret pensionister, art. 42 overlæger, art. 66 og 45 undervisere osv. Det gælder imidlertid også vertikalt, skellet mellem fysisk og intellektuelt arbejde. Således er det gennemsnitlige politiske index for personer, der beskæftiger sig med kap. 2 4.9, medens det for personer, der kommenterer kap. 7, kun er 4.4. De, der beskæftiger sig med de abstrakte, overordnede principper, er således stadig primært de veluddannede på højere poster i samfundslivet og/eller det politiske system. Denne tendens er iøvrigt stærkere end det fremgår af de politiske index, idet en del arbejdere benytter kap. 2 som udgangspunkt for en række konkrete forslag, der med ligeså stor ret kunne være knyttet til art. 40 eller 60.

IV. Sammenfatning og perspektivering

Den refererede undersøgelse havde som baggrund: for det første den sovjetiske opfattelse af læserbrevets funktion og placering i den demokratiske proces og for det andet en antagelse om, at forfatningsdiskussionen ville give anledning til, at en række behov og krav artikuleredes. Med udgangspunkt i de indlæg, der publiceredes i Izvestija, satte vi os for at teste 3 konkrete problemstillinger: i hvilken grad var diskussionsdeltagerne repræsentative for befolkningen som helhed? I hvilken grad afspejles en persons placering i samfundslivet i graden af kritik? Samt endelig - i hvilken grad tydede diskussionen på en tendentiell overvindelse af den horisontale og vertikale arbejdsdeling? Disse spørgsmål kan alle placeres under overskriften: i hvilken grad var diskussionen, som vi registrerede den, reelt "al-folkelig" (demokratisk).

Vore resultater viste, at i forhold til en lignende undersøgelse foretaget i 1947 (der med en række begrænsninger kunne tjene som sammenligningsgrundlag), var der reelt tale om øget deltagelse af tidligere underrepræsenterede grupper - specielt på stillingsdimensionen. Dog var grupperne "kvinder" og "bønder" stadig stærkt forholdsmæssigt underrepræsenteret. Undersøgelsen viste videre, at med hensyn til kritisk holdning kunne der ikke spores afgørende forskelle mellem de enkelte stillingskategorier. Endelig viste undersøgelsen, at den samfundsmæssige arbejdsdeling stadig afspejles i borgernes bevidsthed. Der mangler her imidlertid baggrundsmateriale, der kunne sætte tallene i et hi-

storisk perspektiv og dermed give mulighed for direkte at teste den sovjetiske selvforståelse.

Som et sidste punkt ønskede vi forsøgsvis at registrere de konkrete holdninger og krav, der dukkede op i løbet af diskussionen, og gennem en undersøgelse af, hvilke grupper der fremførte hvilke krav - og hvor ofte det skete - at sige noget om, med hvilken styrke de enkelte behov og krav kan forventes at optræde som input i det politiske system. I tabel 9 findes en rangordning af artikler og de dermed forbundne forslag efter politisk styrke.

Set i sin helhed må det nok erkendes, at de afslørede behov og krav ikke er andre, end dem man på forhånd kendte - eller havde på fornemmelsen eksisterede. Blot dette - empirisk at eftervise, hvad man allerede tror at vide - er imidlertid i sig selv et resultat. Samtidig indikerer det, at den anvendte fremgangsmåde med større udbytte kan anvendes den dag, en offentlig diskussion om et mere specifikt og afgrænset emne bliver aktuel.

I et bredere perspektiv må denne undersøgelses udgangspunkt og resultater imidlertid ses i sammenhæng med den diskussion, der længe har løbet om den politiske participations funktion i - og betydning for bedømmelsen af - det sovjetiske samfund. At den politiske deltagelse i Sovjetunionen lige siden oktoberrevolutionen har været omfattende og voksende over tid har længe været erkendt, - selv når den måles i de kategorier og efter de metoder, der anvendes i analysen af vestlige systemer.³⁹⁾

Indtil for nylig har man i vestlig sovjetforskning anset denne participation for fuldtud forenelig med den traditionelle opfattelse af Sovjetunionen som et "totalitært samfund".⁴⁰⁾ Baggrunden var en antagelse om, at mulighederne for at formulere politiske krav var underkastet så skrappe begrænsninger i form af censur eller selvrensensur, at de var uden betydning for den førte politik. Den politiske participation (deltagelse i lokale statsorganer, samfundsorganisationer, formulering af læserbreve, tæt kontakt til deputerede i organer på højere niveauer etc.) mente

---

39) Se videre herom i Jerry F. Hough, Political participation in the Soviet Union, i Soviet Studies, Vol. XXVIII, (jan. 1976), pp. 3-20.

40) For en introduktion til dette begreb se især Walter Schlangen, Die Totalitarismus-Theorie. Entwicklung und Probleme, Stuttgart 1976.

man kun havde som opgave at lede befolkningens generelle utilfredshed over på lokale ledere - bort fra de centrale beslutningstagere og mere principielle elementer i det politiske system. Her til kom, at participationen kunne medvirke til at afsløre dårlig administration og korruption samt endelig have en mobiliserende effekt i forbindelse med industrialisering, krig og genopbygning efter krigen.⁴¹⁾

Efter at Khrustjov i 1959 havde proklameret "socialismens endelige og fuldstændige sejr" og den hermed forbundne overgang til kommunistisk selvforvaltning, har man i Sovjetunionen kunnet iagttage en stadig mere omfattende politisk deltagelse. Denne er blevet så meget mere iøjnefaldende, som det først er i løbet af 1960'erne sociologien bliver etableret som selvstændig videnskab og kvantitative undersøgelser over politisk participation bliver tilgængelige. Dette i forbindelse med forkastelsen af totalitarismemodellen og overgangen til mere konfliktprægede totalopfattelser samt endelig den generelle liberalisering af det sovjetiske samfund har ført til en begyndende nyvurdering af participationens mål og konsekvenser.⁴²⁾

Hough⁴³⁾ kan således i en meget tankevækkende artikel påvise, at vestlige sovjetforskere med baggrund i ideologisk bestemte antagelser om kompetitive valg som absolut betingelse for demokrati og medbestemmelse har været styret af et "directed society"-paradigme og i forlængelse heraf konsekvent har tolket parallelle fænomener i Øst og Vest forskelligt. En komparation af USA og Sovjetunionen fører ham til at konstatere, at den politiske deltagelse i Sovjet på alle områder ligger højest. Det er, mener han, vel sandsynligt, at de krav, der formuleres af den enkelte borger har mindre indflydelse på beslutninger end de

---

41) Dette er f.eks. de funktioner Fainsod tillægger den omfattende anvendelse af "petitions" (i Eastons terminologi "demands") han konstaterede i sin klassiske undersøgelse af Smolensk-arkiverne. Merle Fainsod, Smolensk under Soviet Rule, New York 1963, kap. 20. For en behandling af den politiske participation inden for den traditionelle totalitarismeopfattelse se også Howard Swearer, Popular Participation: Myths and realities, Problems of Communism, vol. IX, No. 5, (sept./okt. 1960), p. 42.

42) Olivier, op.cit., var et af de første eksempler herpå.

43) Hough, op.cit.

ville have i Vesten. Problemet er imidlertid, konkluderer Hough, "We do not really know".⁴⁴⁾

En samlet vurdering af de krav, der formuleredes i løbet af den refererede forfatningsdiskussion bringer os i samme situation.

På den ene side er det iøjnefaldende, at de emneområder man i Vesten normalt anser for de mest sensitive i det sovjetiske samfund (menneskerettighederne i carter'sk forstand) overhovedet ikke nævnes under diskussionen i Izvestija. Set i relation til forfatningsudkastet drejer det sig om art. 50 (ytringsfrihed), art. 52 (trosfrihed) samt art. 56 (beskyttelse af privatlivets fred, brev- og telefonhemmelighed).

På den anden side har studier i vestlige samfund vist, at niveauet for politisk aktivitet hænger snævert sammen med en subjektiv følelse af, at der kommer resultater.⁴⁵⁾ Selv om vi ikke har nogen mulighed for at verificere denne hypotese for Sovjetunionens vedkommende, forekommer det rimeligt at antage, at også i Sovjetunionen vil en vedvarende politisk deltagelse hænge sammen med følelsen af resultater. Således også med det store antal krav, der formuleredes under forfatningsdiskussionen, hvor der hos deltagerne i diskussionen må have eksisteret en følelse af, at de formulerede krav havde en vis mulighed for at blive imødekommet. Nok ikke så meget i forhold til forfatningens principielle indhold, men netop i løsningen af det praktiske livs problemer, som undersøgelsen viste, at hovedparten af kravene var rettet imod.

Disse to tendenser: tilsyneladende begrænsninger på hvad der kan inddrages i diskussionen samt den omfattende deltagelse, behøver naturligvis ikke stå i modstrid til hinanden. Men de illustrerer alligevel, hvor usikkert man står i det øjeblik, man vil vurdere den politiske participations omfang og funktion. I sidste instans må resultaterne af en sådan vurdering få konsekvenser for bedømmelsen af det sovjetiske samfunds totale karakter.

---

44) Ibid., p. 19.

45) Olivier, op.cit., p. 473.

Appendix B. Den anvendte kodeinstruks

(De opnåede reliabilitetskvotienter i parentes)

Type indlæg (0.91)	Værdi på pol. index	Position i samf. org. (0.90)	Værdi på pol. index
1.1 læserbrev		6.1 lokal tillidspost	1
1.2 interview		6.2 republiktillidspost	3
1.3 reportage		6.3 central tillidspost	5
1.4 redaktionelt sammendrag		6.9 uoplyst	0
1.9 andet		<u>position i parti (0.93)</u>	
<u>køn m.v. (0.94)</u>		7.1 menigt medlem	2
2.1 mand		7.2 lokal tillidspost	4
2.2 kvinde		7.3 republiktillidspost	8
2.3 mand som repræsentant		7.4 central tillidspost	16
2.4 kvinde som repræsentant		7.9 uoplyst	0
2.5 arbejderkollektiv		<u>bosted (0.97)</u>	
2.6 bondekollektiv		8.01 RSFSR	
2.9 andet		8.02 Ukrainske SSR	
<u>uddannelse (0.77)</u>		8.03 Hviderussiske SSR	
3.1 fagteknisk	2	8.04 Uzbekiske SSR	
3.2 mellemteknisk	3	8.05 Kasakhiske SSR	
3.3 højere	4	8.06 Grusinske SSR	
3.9 uoplyst	2	8.07 Aserbajdsjanske SSR	
<u>stilling (0.87)</u>		8.08 Litauiske SSR	
4.01 arbejder	1	8.09 Mildaviske SSR	
4.02 sovkhosarbejder	1	8.10 Lettiske SSR	
4.03 kolkhosbonde	1	8.11 Kirgisiske SSR	
4.04 ikke-ledende funktionær	1	8.12 Tadsjikiske SSR	
4.05 uddannelsessøgende	1	8.13 Armenske SSR	
4.06 pensionist	1	8.14 Turkmeniske SSR	
4.07 ikke-ledende tekniker	2	8.15 Estiske SSR	
4.08 agronom	2	8.99 Uoplyst	
4.09 underviser	2	<u>artikelnr. (0.97)</u>	
4.10 kolkhosformand	3	9.001 -173 ref. til art. nr.	
4.11 sovkhosdirektør	3	9.194 præamblen	
4.12 ledende funktionær	3	9.999 kan ikke relateres til nogen bestemt paragraf	
4.13 virksomhedsleder	4	<u>art (0.61)^{x)}</u>	
4.14 videnskabsmand	4	10.1 ræsonnerende godkendelse	
4.15 minister	5	10.2 teoretisk ændring	
4.16 andet	3	10.3 praktisk ændring	
4.99 oplyst	1	10.9 andet	
<u>position i Sovjet (0.95)</u>		x) efter at kategorierne 10.2 og 10.3 blev slået sammen opnåedes der en reliabilitetskvotient på 0.88.	
5.1 lokaldeputeret	1		
5.2 centraldeputeret	2		
5.3 eksekutivmedlem	4		
5.4 præsidiemedlem	8		
5.9 uoplyst	0		

Appendix A: Den anvendte metode

Det indsamlede materiale (Izvestija 7/6 - 24/9) registreredes efter grundenhederne: forslagsstiller og forslag. Inden for et enkelt indlæg (f.eks. læserbrev) kan der således eksistere flere registreringsenheder, enten hvis samme person kan forbindes med flere forslag - eller flere personer forbindes med samme forslag. Forslagsstilleren registreredes på følgende variable: køn (herunder også kollektiver), uddannelse, stilling, position i sovjetsystemet, position i samfundsorganisationer, position i partiet samt bosted. Forslaget registreredes efter artikelnummer og art (om "forslaget" blot var en godkendelse af en eksisterende formulering, om den indebar en teoretisk ændring, dvs. relaterede sig til abstrakte principper i marxismen-leninismen eller om den indebar praktiske ændringer, med konkret forbindelse til samfundslivet. Det er her centralt at bemærke, at som "forslag" opfattes enhver omtale af en given artikel, og er således ikke indskrænket til at opfatte egentlige ændringsforslag.

Efter at kodningsarbejdet var afsluttet læstes der kontrol på 10 aviser (de 10 første tirsdage i perioden), og der udregnedes rentabilitetskvoteienter efter formlen:

$$RK = \frac{\text{antallet af overensstemmende kodninger}}{\text{antallet af kodninger}}$$

De beregnede reliabilitetskvoteienter for de enkelte variable findes i appendix B.

De registrerede data overførtes dernæst til hulkort og derfra til EDB for at blive databehandlet i det såkaldte SPSS-system (Statistical Package for the Social Sciences), der indeholder en række præprogrammerede statistiske rutiner. Med udgangspunkt i de opnåede randfordelinger blev der endelig opstillet en artiklernes "top-15". Ud af ialt 174 artikler omfattede disse 15 42% af de registrerede forslag. Forslagsstillerne, der knyttede an til de enkelte artikler blev dernæst underkastet en grundigere analyse. Undersøgelsens sidste fase var en registrering af de konkrete "behov" og "krav", der artikuleredes i forbindelse med kommentarerne til disse 15 artikler.

Som et forsøg på at opsummere de sociale karakteristika ved de grupper, der kommenterede de enkelte artikler, og derved finde udtryk for den styrke, hvormed de manifesterede behov kan

forventes at optræde som politiske krav, blev der for hver af de 15 artikler konstrueret et indeks for politisk indflydelse (politisk index). For variablerne uddannelse, stilling, position i sovjetsystem, samfundsorganisationer samt parti knyttedes til hver kategori en numerisk værdi ud fra en antagelse om variabelens - og de enkelte kategoriers - betydning for en persons mulighed for at øve politisk indflydelse. Den anvendte formel så således ud:

$$PI_x = \frac{\sum X_u + \sum X_s + \sum X_{ps} + \sum X_{pa} + \sum X_{pp}}{N_x}, \text{ hvor}$$

PI_x = politisk indeks for artikel x;

$\sum X_u$ = værdien scoret på uddannelsesvariablen;

$\sum X_s$ = værdien scoret på stillingsvariablen;

$\sum X_{ps}$ = værdien scoret på positionen i sovjetsystemet;

$\sum X_{pa}$ = værdien scoret på positionen i samfundsorganisationer;

$\sum X_{pp}$ = værdien scoret på positionen i partiet;

N_x = antal forslag (cases) vedrørende art. x.

Sammenholdes formelen for det politiske index med de i appendix B angivne værdier på de enkelte kategorier følger, at den angivne funktion har følgende grænseværdier:

$$PI_{x,\min} = 3$$

$$PI_{x,\max} = 38$$

Endvidere skal påpeges, at funktionen sandsynligvis ikke som formelen implicerer er lineær. Hvis en person f.eks. har en høj position i såvel parti- som statsapparat forekommer det rimeligere at antage, at hans politiske indflydelse er større end summen af de to positioner, anskuet isoleret. Strengt matematisk betragtet er der således snarere tale om en exponentialfunktion. Multipliseres endeligt PI_x med den procentdel af kommentarerne til art. x, der indeholdt egentlige ændringsforslag (1 - % "ræsonnerende godkendelse") fås endelig et udtryk for, med hvilken styrke de pågældende krav artikuleres. En rangordning af de 15 artikler efter politisk styrke findes i tabel 9.

Det skal understreges, at PI udtrykker potentiel indflydelse. Hver af de 5 variable antages at have betydning for en

persons mulighed for at øve indflydelse på samfundspolitiske beslutninger. De talværdier, der er knyttet til variablernes enkelte kategorier - og forholdet mellem værdierne af de enkelte variable - bygger som sagt på antagelser, og må som sådanne være yderst tentative.

På trods af de her nævnte begrænsninger og de antagelser, der er knyttet til anvendelsen af positionsvariablen i sovjet, samfundsorganisationer og parti, skulle det dog være muligt at skalere de sociale grupper, der manifesterer sig i forbindelse med de enkelte artikler - og dermed de krav, der kommer til udtryk - på ordinalt niveau.

Appendix B. Den anvendte kodeinstruks

(De opnåede reliabilitetskvotienter i parentes)

Type indlæg (0.91)	Værdi på pol. index	Position i samf. org. (0.90)	Værdi på pol. index
1.1 læserbrev		6.1 lokal tillidspost	1
1.2 interview		6.2 republiktillidspost	3
1.3 reportage		6.3 central tillidspost	5
1.4 redaktionelt sammendrag		6.9 uoplyst	0
1.9 andet		<u>position i parti (0.93)</u>	
<u>køn m.v. (0.94)</u>		7.1 menigt medlem	2
2.1 mand		7.2 lokal tillidspost	4
2.2 kvinde		7.3 republiktillidspost	8
2.3 mand som repræsentant		7.4 central tillidspost	16
2.4 kvinde som repræsentant		7.9 uoplyst	0
2.5 arbejderkollektiv		<u>bosted (0.97)</u>	
2.6 bondekollektiv		8.01 RSFSR	
2.9 andet		8.02 Ukrainske SSR	
<u>uddannelse (0.77)</u>		8.03 Hviderussiske SSR	
3.1 fagteknisk	2	8.04 Uzbekiske SSR	
3.2 mellemteknisk	3	8.05 Kasakhiske SSR	
3.3 højere	4	8.06 Grusinske SSR	
3.9 uoplyst	2	8.07 Aserbajdsjanske SSR	
<u>stilling (0.87)</u>		8.08 Litauiske SSR	
4.01 arbejder	1	8.09 Mildaviske SSR	
4.02 sovkhosarbejder	1	8.10 Lettiske SSR	
4.03 kolkhosbonde	1	8.11 Kirgisiske SSR	
4.04 ikke-ledende funktionær	1	8.12 Tadsjikiske SSR	
4.05 uddannelsessøgende	1	8.13 Armenske SSR	
4.06 pensionist	1	8.14 Turkmeniske SSR	
4.07 ikke-ledende tekniker	2	8.15 Estiske SSR	
4.08 agronom	2	8.99 Uoplyst	
4.09 underviser	2	<u>artikelnr. (0.97)</u>	
4.10 kolkhosformand	3	9.001 -173 ref. til art. nr.	
4.11 sovkhosdirektør	3	9.194 præamblen	
4.12 ledende funktionær	3	9.999 kan ikke relateres til nogen bestemt paragraf	
4.13 virksomhedsleder	4	<u>art (0.61)^{x)}</u>	
4.14 videnskabsmand	4	10.1 ræsonnerende godkendelse	
4.15 minister	5	10.2 teoretisk ændring	
4.16 andet	3	10.3 praktisk ændring	
4.99 oplyst	1	10.9 andet	
<u>position i Sovjet (0.95)</u>		x) efter at kategorierne 10.2 og 10.3 blev slået sammen opnåedes der en reliabilitetskvotient på 0.88.	
5.1 lokaldeputeret	1		
5.2 centraldeputeret	2		
5.3 eksekutivmedlem	4		
5.4 præsidiemedlem	8		
5.9 uoplyst	0		